

Bálint István

A NEOKOLONIALIZMUS TÜNDÖKLÉSE ÉS HANYATLÁSA

Nemrég még elképzelhetetlen fordulat következett be, amelyet még sokáig és sok oldalról elemezhetnek a szociológusok, közgazdászok és ki tudja még hány tudományág művelői. Két évvel ezelőtt Reagan az amerikai elnökválasztások történetének egyik legnagyobb győzelmét aratta. Utána tekintélyes politikusok kezdeményezésére mozgalom indult az alkotmány módosítására, hogy megváltoztassanak valamit, amit az amerikai rendszer egyik alappillérenek tekintettek, lehetővé tegyék Reagan harmadszori jelölését, holott az USA ténylegesen történelmi érdemeket szerző elnökei esetében sem merült fel ez a lehetőség. Egyszóval úgy tűnt, hogy Reagan a legnépszerűbb amerikai elnök, olyan elnök, amilyenre az amerikaiaknak éppen szükségük van, olyan politikát képviselő elnök, aki a legteljesebben kifejezi az amerikaiak törekvéseit, vágyait. És akkor egyszerre, nemcsak az újbóli jelölés lehetőségéről hallgattak el, hanem arról kezdtek beszélni, hogy Reagan második mandátumának közepén kénytelen lesz távozni a Fehér Házból. Egy objektíven jelentéktelen ügy — a nagyhatalmi politika sok gyanús sakkhúzásainak egyike —, az iráni fegyverszállítások esete rendkívül nehéz helyzetbe hozta az amerikai elnököt. Az addig olyan népszerűnek tekintett elnökről az egyik amerikai szenátor már azt mondta, hogy sikerült egyesítenie Nixon szavahihetőségét és Carter hozzáértését, amivel kapcsolatban tudni kell, hogy Nixon lemondásra kényszerült, mert nem mondott igazat a Watergate-botrányral kapcsolatban, Carter pedig kapkodásainak és melléfogásainak köszönheti, hogy az amerikaiak nem szavaztak rá másodszor is. És az, hogy a Reaganról alkotott vélemény ilyen hirtelen megváltozott, messzemenő következtetésekre ad alapot az amerikai társadalom helyzetével kapcsolatban is. Itt azonban csak néhány mozzanatot próbálnánk vázlatosan megvilágítani.

A gazdasági háttér

— Ha mérlegelni kezdem a nemzetközi pénzügyi helyzetet, azt mondhatom, hogy a dollár a nulla felé tart, az arany és az erős valuták pedig a végtelen felé — így jellemezte a nemzetközi helyzetet a nyugat-német bank vezérigazgatója a Reagan győzelmét meghozó amerikai elnökválasztások előtt, 1979-ben. Ez a nyilatkozat pedig azért jelentős, mert rávilágít arra a helyzetre, amelynek Reagan az 1980-ban aratott, majd 1984-ben megismételt győzelmét köszönheti, és amely nagy tekintélyének, népszerűségének a forrása lett. Mivel a neokonzervativizmusnak, vagy reaganomániának elkeresztelt politikával és annak elméleti-közgazdaságtani alapjával az elmúlt években sokat foglalkoztak (mi is: Reagan neokapitalizmusa címmel a Létünk 1982/1. számában), továbbá mivel mostani cikkünk tulajdonképpeni témája a reagan politikában bekövetkezett fordulat és annak magyarázata, itt csak röviden emlékeztetnénk arra, ami Reagan választási győzelmét megelőzte és arra a politikára, amelyet e győzelem érdekében megígért.

A második világháborút követő második-harmadik évtizedben mélyreható változás játszódott le a világgazdaságban — szertefoszlott az a hatalmas amerikai fölény, amely a második világháború után annyira érezte hatását. Az USA abszolút világgazdasági fölényéről ugyanis olyan meggyőző számadatok tanúskodtak, mint az, hogy 1950-ben az USA birtokolta a világ katonai kiadásainak és pénzügyi tartalékainak több mint felét, egész termelésének kétharmadát. Még a hatvanas években is az USA több számítógépet gyártott, mint az összes többi tőkés ország, és Nyugat-Európa számítógépgyártása 90 százalékban amerikai technológián alapult. 1975-re a helyzet annyira megváltozott, hogy az USA már a világ össz katonai kiadásainak csak 25 százalékával, sőt pénzügyi tartalékának csak 7 százalékával bírt. Még nagyobb változásokról tanúskodott az, hogy 1950-ben a tőkés világ ipari termelésének 48,7 százalékát, 1978-ban 37,3 százalékát adta, sőt az ötvenes években 15 fejlett ország exportjának 30 százalékát adta, 1972-ben viszont már csak 19,2 százalékát, s 1978-ban 19 százalék alá esett. Később a további eltolódással az USA világgazdasági pozíciói tovább gyengültek, elsősorban azzal, hogy gyorsított ütemben fejlődtek azok az országok, amelyeknek évek kellettek, hogy kiheverjék a második világháború pusztítását, de azzal is, hogy további eltolódás mutatkozott a szocialista országok javára, és fejlődésnek indultak a gyarmaturalom alól újonnan felszabadult országok.

Ebbe az irányba hatott azonban az is, hogy az USA-ban sokkal erőteljesebben éreztették hatásukat azok a kedvezőtlen folyamatok, amelyek a hetvenes években kibontakozó gazdasági válságot fejezték ki, és súlyosabb következményekkel járt maga ez a gazdasági válság is. Elég csak megemlítenünk, hogy 1978-ban az infláció az USA-ban 9,6 százalékos, az NSZK-ban viszont csak 2,4 százalékos és Japánban 4,1 százalékos volt. A gazdaság évi növekedése 1967-től 1977-ig Japánban

évente átlag 6,8, az NSZK-ban és Olaszországban 5,3, Franciaországban 5,2, az USA-ban viszont csak 2,2 százalék volt. Ezeket a kedvezőtlen irányzatokat súlyosbította a gazdasági válság, amelynek következtében az USA-ban 1979-ben 0,3, 1980-ban pedig egy teljes százalékkal csökkent a bruttó nemzeti össztermék. Az amerikaiak a helyzet viszonylagos rosszabbodását abban a formában érezték meg, hogy előállt a közcím után idézett helyzet, vagyis dollárjuk mind kevesebbet ért — a dollárnak márkában kifejezett árfolyama ugyanis például az 1973. márciusi 2,83 márkáról annyit esett, hogy 1980. januárjában 1 dollár már csak 1,75 márkát ért.

Nem vitás, hogy mindez döntően befolyásolta a választópolgárok állásfoglalását. És az is nyilvánvaló, hogy a népszerűség forrása lett maga az a remény, hogy az elnökjelölt változtatni tud a választópolgárok által kedvezőtlennek tekintett helyzeten. Emlékezetes, hogyan lett annak idején Kennedy népszerűségének forrása, hogy az amerikaiaknak visszaadta a reményt: kiheverhetik azt a megrázkódtatást, amely azzal járt, hogy az első műholdat a Szovjetunió lőtte fel és ő küldte az első embert is a világűrbe. Reagan esetében döntően szerephez jutott az a hangulat, amely az éppen hatalmon levő jelölt ellen fordult, tehát az elégedetlenség eleve az előző elnök, Carter esélyeit csökkentette. De még inkább mellette szólt, hogy Reagan a régi Amerika, pontosabban az álom-Amerika visszaállítását ígérte, a bőség és a hatalom illúzióját foglalta programba. Ebben a helyzetben Reagan győzelme nemcsak a konzervatív Amerika visszavágása volt a hatvanas évek megrázkódtatására, a hagyományosnak tekintett amerikai értékek és eszmények megkérdőjelezésére, hogy ezek az értékek és eszmények ismét a régi fényükben ragyogjanak, mintha nem is lett volna vietnami háború, amely a katonai vereség révén objektíve megtépázta ezeket az eszményeket, szubjektíve pedig azóta sem teljesen kihevert lelki válságot idézett elő, hanem egyben kifejezte annak a hitnek föltámadását is, hogy Amerika lehet még olyan hatalmas és olyan gazdag, mint volt, pontosabban olyan hatalmas és gazdag, amilyenek polgárai képzeletében élt, és mindezen felül hozott egy teljes politikát és kerek programot, amely katonailag, politikailag és nem utolsó sorban gazdaságilag meg akarta teremteni a hatalom visszaállításának alapját.

Az erős dollár politikája

Kétségtelen, hogy Reagan egész vezérkara, szakértői gárdája ténylegesen hitte nemcsak azt, hogy az USA helyzetének rosszabbodása feltartóztatható, az addig érvényesülő folyamat visszafelé fordítható, hanem azt is, hogy ehhez a kezükben van a megfelelő eszköztár. A gondos elemzés és konkrét hozzáállás már a kezdet kezdetén kimutathatta, hogy milyen ingatag lábakon áll az a közgazdasági elmélet, amelyet a keynesi közgazdaságtan helyébe állítva a reaganai programba akartak építeni és

koncepcióként megvalósítani. Mivel az ezzel kapcsolatos elemzések eléggé ismertek, és mivel itt folyamatokat akarunk érzékeltetni — helyszűkében azokat is csak vázlatosan — csupán annyira akarunk emlékeztetni, hogy a kapitalizmus nagy válsága után uralkodóvá vált elmélet kiindulópontja, hogy az ipari országok társadalmának gazdasága — a klasszikus közgazdaságtan tanításával szemben — nem harmonikus egész, amely önmaga automatikusan megbirkózik problémáival, hanem a problémák megoldásához az állam tudatos, többé-kevésbé tervszerű közreműködése szükségeltetik. A keynesi közgazdaságtannal szembeállított elképzelés alapján — a keresletközpontúsággal szemben — kínálatközpontúnak minősítették, mivel lényegét abban fedezték fel, hogy a kínálat növelésével kívánja a problémákat megoldani, annak érdekében viszont elsődlegesnek tartja a kereslet csökkentését, a fogyasztás minden formájának lefaragását. Valójában sokkal lényegesebb jellemző vonása a kapitalizmussal járó tévhitnek újbóli előtérbe állítása, vagyis annak hirdetése, hogy a kapitalista gazdaság igenis harmonikus és önmaga képes megbirkózni problémáival, csak éppen fel kell szabadítani — elsősorban az állami beavatkozás alól kell mentesíteni — belső folyamatait.

Ennek alapján lett a reagani program alfája és ómegája a szabad piac, a szabad vállalkozás, a „reális” gazdasági tényezők szabad érvényesülése, az állam belső és külső védelmi szerepének leépítése. Egy percig sem volt vitás, hogy a felfogás mögött rejlő illúzió nem számol két lényeges tényezővel. Egyrészt azzal, hogy szabad piac a klasszikus kapitalizmus, Marx korának értelmében már rég nem létezik, részben azért, mert az állam gazdasági szerepét semmilyen reagani program nem tudja az akkori szintre visszaszorítani, részben pedig azért, mert az állam mellett — bankok és egyéb mechanizmusok révén — annyi más regulatíva tette illuzórikussá a szabad piac minden elképzelését. Másrészt azzal, hogy ez a „szabadság”, vagyis az állami szerep leépítése csak azoknak a kiszolgáltatottságát jelentheti, akiknek eddig az osztályharc vívmányaként az állam bizonyos védelmet biztosított. A reagani szempontok elfogadása közvetlenül kiszolgáltatottságot is jelentett ott, ahol a népek harcának eredményeként elért méltányosabb nemzetközi szempontok feladásával járt a világpolitikában és a dolgozó tömegek harca eredményeinek felmondásával egy-egy országon belül. De még erőteljesebb volt a világban a fejlődő országok, egy-egy országon belül pedig a fogyasztók általában vagy külön egyes társadalmi rétegek kiszolgáltatása bizonyos gazdasági erőknek — a világban a dollárnak, egy-egy országon belül a monopolisztikus, vagy más kedvező helyzetben levő csoportoknak —, amelyekkel szemben azelőtt az állam némi védelmet nyújtott.

Amióta a faji tisztaság abszurd eszméjével Hitler uralma alá szorított egy kulturális népet, amely Goethét, Beethovent, Hegelt és Marxot adta az emberiségnek, és a világot beletaszította a második világháborúba, az emberiség már semmilyen képtelen eszme térhódításán nem csodálkoz-

hat. Mégis rendkívül hálás téma lesz, ha egyszer valakinek módjában áll majd kielemezni, hogy a fent vázolt nyilvánvaló illúzió hogyan lett mindössze néhány év alatt olyan mérvadó tényezővé, amely a baloldali és jobboldali rendszerekben, fejlett és fejlődő országokban egyaránt lényegesen megváltoztatta a tömegek mindennapi helyzetét, az egyes országok és az egész világközösség helyzetét. Ehhez az elemzéshez mi csak néhány apró adalékot kínálunk fel, egyet a mechanizmusával, kettőt pedig a hatásával kapcsolatban.

A reagani politika érvényesítésének mechanizmusa ugyanis önmagában nagyon érdekes. Mert Reagan csoportja igen hatékonyan tudott bevetni két eszközt. Egyrészt — nem hiába keresztelték el ezt a közgazdaságtani irányzatot monetarizmusnak — az első amerikai elnöki csoportot adja, amely nemcsak tudatában van, hanem élni is tud azzal, hogy az aranyfedezet megszüntetésével a világ pénzügyi rendszerét a dollár és ezzel az amerikai politika szabja meg. Másrészt a maga meztelenségében alkalmazták az amerikai politika régi jelszavát, amelyet Theodore Roosevelt elnök úgy fogalmazott meg, hogy „szelíd szavakkal szóljatok, de mindig legyen nálatok nagy bot”. Így került e politika homlokterébe a Szovjetunióval való viszony kiélezése, de egyetlenegy céllal: kieroszakolni a szövetségesek felsorakoztatását. Ezért jutottak el oda, hogy lármás és látszólagos feszültség ellenére a második világháború óta nem volt ilyen fokú egyetértés a két szuperhatalom között az alapvető kérdésben — tudniillik abban, hogy a világot ők rendezik —, de közben a legvadabb hidegháborús napokban sem volt olyan erőteljes „a nemzetközi helyzet fokozódik” pszichózisának az a hatása, amely makacsul, ha kellett ötször ugyanoda visszakanyarodva kikényszerítette, a legdurvábban erőltette a szövetségesek felsorakozását.

A hatásból egyetlenegy minden mást elfeledtetett az amerikaiaknál és Reagan népszerűségének forrása lett: hihetetlenül emelkedett a dollár árfolyama. Már túllépte az „álomhatárt” — 3 márka, 10 francia frank, 1800 olasz líra —, vagyis olyan szintet ért el, mint még soha. Az amerikai választópolgárok — akik Reagan első mandátuma alatt többet utaztak, mint valaha is, mindaddig míg a terroristáktól való félelem meg nem tanította őket arra, hogy az éremnek mindig két oldala van — csak azt látták, hogy pénzükért mind többet kapnak, hogy a világ minden részéről áramlik hozzájuk a tőke. Ez aztán elegendő volt ahhoz, hogy második megválasztásának kampánya idején az amerikaiakkal elfeledtesse még a nem éppen kedvező összehasonlítást is az előző elnökökkel (az ipari termelés elnökösködésének három éve alatt Johnson idején 27,8, Carter idején 16,9, Eisenhower és Kennedy idején 15,6 százalékkal, Reagan idején viszont csak 0,5 százalékkal nőtt, ugyanakkor az infláció Reagan idején 20,9 százalék volt, elődjeinél pedig átlag 12,7 százalék, a munkanélküliség Reagannál 8,8 százalékos, az utána következő Carternál 6,2, a többenél még kevesebb), és Reagan választási diadalának forrása legyen.

A fejlődő országok esetében viszont már csak a kedvezőtlen hatás érződött. Ezeknek az országoknak az eladósodása nemcsak kísérlet volt fejlődésük meggyorsítására, hanem egyben eszköz is a világgazdaság keynesi elven alapuló üzemben tartására, hiszen minden kölcsön adott dollár 1,5 dollárral növelte a fejlett országok iparcikkei iránti keresletet. Reagan azonban megbontotta ezt az addig zavartalanul működő folyamatot. Abban a helyzetben, amikor a fejlődő országoknak évente 20 százalékkal kellett volna növelni a kölcsönöket, hogy a felvett fejlődési ütemet tartani tudják, megdrágította a kölcsönöket, megnehezítette a visszafizetési feltételeket és a neokonzervativizmus receptjeinek a fejlődő országokra kényszerítésével súlyos helyzetbe hozott egész sor országot. De vegyük sorjában. A monetarista politika első következménye volt a kamatok emelése. Márpedig a kamat 1 százalékos emelése 4 milliárd dollárral emeli csak a legeladósodottabb tíz ország évi fizetési kötelezettségét, és így Reagan első három évében csak a kamatterhek 50 százalékkal növelték a fejlődő országok adósságállományát. A visszafizetés erőltetése pedig azzal járt, hogy a fejlődő országok, mindenáron értékesíteni akarva termékeiket, egymással keltek versenyre és törtek le termékeik árát. Ez beleépült a kőolajárak zuhanásába is, de hasonló sorsra jutott a többi nyersanyag is. Így a nyersanyagárak 1982 végére az utóbbi 30 év legalacsonyabb szintjére estek vissza. A cukor ára pl. 1980 októberétől 1982 végéig libránként (45,36 deka) 40 centről 5 centre esett, úgyhogy még a leggazdaságosabban termelő Malawi termelési költségeinek sem fedezi a felét sem, a réz ára pedig kilónként 140-ről 54 centre.

Elgondolkodtató azonban, hogy minél nagyobb erőfeszítéssel alkalmazták a nemcsak felkínált, hanem a rájuk kényszerített recepteket, annál gyorsabban nőtt az adósság, s közben mind súlyosabbak lettek a következmények. De ez érthető is, hiszen az éhhalál szélén álló országokat győzték meg arról, hogy problémáik abból erednek, hogy túl nagy a fogyasztásuk. Így aztán behozatali korlátozásokat kényszerítettek rájuk, annak összes következményeivel. Például a latin-amerikai országok behozatala 1983-ban 55 milliárd dollárral csökkent, miközben részben éppen ennek következményeként nemzeti össztermékük — amely a hetvenes években évente 6 százalékkal nőtt — ebben az évben 1 százalékkal visszaesett. A rájuk kényszerített „reális valutaárfolyam” a nemzeti valuták teljes tönkremenésével járt, magával hozva az országok hihetetlen elszegényedését és képtelen kiárusítását. A „reális kamatok” rendkívül megnövelték az amúgy is nehézkes gazdaságok költségeit, tovább szűkítve versenyképességük lehetőségét, azt követelve tőlük, hogy 20—60 százalékos kamattal állják a versenyt a 4—7 százalékos kamattal dolgozó fejlettebb országok iparával. Az állami beavatkozás felszámolásaként jelentkező élelmiszer árszubszenció feladását már a legtöbb országra nem is sikerült ráerőszakolni, mert ott, ahol e lehetetlen feltételnek is eleget tettek, véres zavargások robbantak ki. És így sorban, visszafelé sülték el a híres receptek.

A fordulat

Egy év sem múlt el Reagan másodszori megválasztása után, vagyis azután, hogy elsősorban a drága dollárral megszerzett népszerűség főlényes győzelemhez juttatta, új fordulat következett be az amerikai politikában. A drága dollár erőltetése, a „hét nagy”, Nyugat gazdasági hatalmasságai — az USA, az NSZK, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán és Kanada — állam- és kormányfőinek néhány egymás utáni értekezletén a szövetségesek bírálatával szembeni megvédése után az öt gazdasági hatalom — az USA, az NSZK, Nagy-Britannia, Franciaország és Japán — pénzügyminisztereinek értekezletén az amerikai képviselők a szövetségesekre kényszerítették a dollár „ellenőrzött értéksökkenését”. Az azóta elmúlt több mint egy év alatt szakadatlanul tart a dollár árfolyamának leszorítása, amivel a világgazdaságban úgyszólván differenciálódás indult meg: a dollár gyengült legfőbb vetélytársaihoz viszonyítva, ugyanakkor tovább erősödött olyan valutákhoz képest, amelyek még a gyengülő és szándékosan gyengített dollárral sem tudnak lépést tartani. A statisztikák szerint a dollár 1985 februárjától 1986 augusztusáig 40 százalékbán gyengült a svájci frankhoz, a japán jenhez és a nyugatnémet márkához, 35 százalékbán a francia frankhoz és az olasz lírához, 30 százalékbán a spanyol pesóhoz, az angol fonthoz és a svéd koronához viszonyítva, ugyanakkor legalább 40 százalékkal erősödött a mexikói, brazil, dél-afrikai stb. valutához, sőt 20 százalékkal az ausztráliai és 10 százalékkal a szaúd-arábiai valutához képest.

Az új helyzet nyilvánvalóan reálisabb képet ad a világgazdaság tényleges erőviszonyairól, tehát jobban tükrözi, hogy egy-egy ország milyen helyet foglal el a most folyó nagy technológiai versenyben. Témánk szempontjából azonban többet kell foglalkoznunk azzal, hogy a dollár árfolyamának csökkenése mögött tudatos amerikai döntés van, vagyis a drága dollár helyett a dollár gyengülését igyekeznek rákényszeríteni a szövetségesekre. A magyarázat az amerikai költségvetési és kereskedelmi deficit növekedésében keresendő. Reagan Carter ellen vívott választási csatájában annak idején népszerű programtétel volt a deficit megszüntetése, vagy legalábbis lényeges csökkentése. Méghozzá elvi jellegű próbatétel volt, hiszen a hiány csökkentését Reagan az államnak általa megígért leépítésétől várta. A későbbi fejlemények ezzel szemben azt mutatták, hogy a deficit természetes velejárója a reagan politikának: a költségvetési hiány a katonai kiadások növekedésének, a kereskedelmi hiány pedig a drága dollárnak a következménye. A katonai kiadások növekedésének hajtóereje egyrészt az, hogy az állam gazdasági szerepe ellen rohamozó reagan koncepció az állam gazdasági szerepének a jóléti állam előtti formáját, a katonai kiadásokkal üzemben tartott gazdaság elképzelését állítja szembe, másrészt az amerikai politika Reagan által elképzelt érvényesítésének fedezete a haderő növelése, ami magában foglalja a szövetségesek felsorakoztatásától a közvetlen

amerikai beavatkozás különféle — grenadai, nicaraguai, líbiai stb. — formáin át a Szovjetunióval való versengésig, és annak révén az amerikai technológiai fejlődés meggyorsításáig (csillagháború) sok mindent. A következmény az, hogy a legújabb reagani katonai költségvetés már elérte a második világháború alatti csillagászati 300 milliárdot, de már első katonai költségvetése 222 milliárd dollár volt, annyi mint India egész nemzeti bruttó terméke. A drága dollár pedig nyilvánvalóan azal járt, hogy csökkent az amerikai árucikkek külföldi versenyképessége, az amerikai piac viszont vonzóvá vált a külföldi árucikkek számára. Ennek következményeként hiány támadt az USA-nak úgyszólván a világ minden országával folytatott kereskedelmében, 1985-ben a kereskedelmi mérleghiány már 170 milliárd dollár volt.

Ezen akart változtatni a dollár árfolyama csökkentésének erőltetése, vagyis a kísérlet, hogy az olcsóbb dollár révén növeljék az amerikai kivitelt. És az amerikai politikának az 1986-os év végére kirobbant válságát nyilvánvalóan az érlelte meg, hogy az USA most saját bőrén tapasztalta azt, ami az elmúlt években annyi szenvedést zúdított a fejlődő országokra. Konkrétan ugyanis az történt, hogy a dollár árfolyamának letörése ellenére az amerikai deficit nem csökkent, hanem nőtt, és a legújabb adatok szerint 1986-ban 20 milliárd dollárral lesz több a tervezetnél, miközben az év első felében az amerikai bruttó nemzeti jövedelem csak 0,6 százalékkal nőtt és a kapacitások kihasználtsága 78,2 százalék volt. Ez a körülmény viszont lerántotta a leplet arról, hogy milyen bizonytalan az amerikai bőség és hatalom, a külső máz mögött ott van az amerikai gazdaság gyorsuló lemaradása a technológiai versenyben, elsősorban Japán, de már részben Nyugat-Európa mögött is, amiről beszédesen tanúskodik az az adat, mely szerint a külföldről behozottakkal szembeni versenyképesség hiányában 1981 óta az amerikai szerszámgyári vállalatoknak majdnem fele beszüntette a termelést.

A neokonzervativizmus által felkínált receptek kudarca tehát úgyszólván minden ponton — főként az amerikai deficit csökkentésében az országon belül és a fejlődő országok fizetéképtelenségének elharapózásával az egész nemzetközi pénzrendszerre leselkedő veszélyek jelentkezésével a világgazdaságban — megérlelte az amerikai politika válságát és oda vezetett, hogy a tegnap még legnépszerűbbnek tartott amerikai elnök — aki számára már a harmadszorra jelölés lehetőségét keresték — kis híján lemondásra kényszerült. Mivel az utóbbi már napi politika, csak megértése kedvéért mutatnánk rá néhány mozzanatra. De előtte még foglalkozni kell a látványos hatalmi és bizalmi válság mögött rejlő mélyebb ellentmondással, amely a reagani politika újabb nehézségeire jobban utal, mint az a szenzációvá felduzzasztott esemény, hogy az Iránnal való titkos tárgyalások és a fegyverkereskedelemmel megvalósított pénznek a nicaraguai ellenforradalmárokhoz csempészése megkérdőjelezte az elnök szavahihetőségét és az amerikai politika irányítását. Gondolunk itt arra az ellentmondásra, hogy a szabad piac érvényesítése és az állami beavatkozás visszaszorítása jelszavával fellépő politika

mögött mindig ott állt, és a deficit növekedése miatt magától értetődően erősödött a protekcionizmus. A reagani kormánya: elleni hadakozás jegyében a kongresszus tavaly októberben elfogadott egy olyan törvényt, amely jelentős mértékben, 35 százalékkal csökkentette a Brazíliából, Indonéziából, Pakisztánból Indiából stb. származó ruházati termékek és textiláru importját. Ez a döntés, meg a többi számos hasonló intézkedés hatására írta 1985 novemberében a *Le Monde Diplomatique* című francia folyóirat: „Az Egyesült Államok elég széles körben alkalmazza ezt a gyakorlatot, jelenleg például a színes televíziókra, a gumicipők kivételével minden cipőfajtára (Koreával és Tajvannal) a szerszámgépekre és gépkocsikra (a Japánnal legutóbb kötött önkorlátozó egyezmény 1985. III. 31-én járt le), a gyapotra (Egyiptommal), az acélsövekre (a Közös Piacca). E különféle intézkedések, kiegészülve a késztermékek esetében átlagosan 5,6 százalékos vámtarifával (ami az Európai Közösség esetében 6,8, Japánban 5,9 százalékos) jól mutatják: az Egyesült Államok a magáról kialakítani próbált kép ellenére egyáltalán nem a szabad kereskedelem paradicsoma.”

Mindezt csak annak a tételünknek az alátámasztására mondtuk el, hogy a nyilvánvalóan téves és illuzórikus szemléletet az egész világra rákényszerítő és borzalmas következményeit az emberiségre zúdító reagani politika kudarcai, az illúziók lelepleződése tette ilyen súlyos válsaggá a népszerűen Contragate-nak elkeresztelt ügyet. Különben mindig is nyílt titok volt, hogy Irak és Irán csak azért tudja folytatni a már több mint hat éve tartó háborút, mert különféle csatornákon, a radikális arab rendszerek és Izrael együttes közreműködésével mindig eljutottak a fegyverek. Mint ahogy az is nyilvánvaló volt, hogy a reykjavíki csúcsertekezlet után a szuperhatalmak között felélénkülő vetélkedés körülményei között az USA nem hagyhat kihasználatlanul semmilyen lehetőséget arra, hogy befolyásolni próbálja az intenzívebbé vált vitáktól megosztott iráni forradalomnak azt a szárnyát, amely a Nyugathoz való visszakanyarodástól várja az ország helyzetének javulását. Az, hogy ennek ellenére az ügy kipattanása ilyen súlyos válsaggá fajult, csak azzal magyarázható, hogy az amerikaiak tényleg hittek Reaganban, sokat vártak tőle, emiatt a valóságosnál több érdemet tulajdonítottak neki és a valóság tényeinek hatására megérlelődő kiábrándulásuk kapott ilyen megnyilatkozási formát, vagyis a forma csak azért nyert ilyen jelentőséget és súlyt, mert mögötte a hőfokot lényeges, sokszor nem is tudatosodó dolgok emelték.

Ezt a tételünket támasztja alá az is, hogy a Reagannal szembeni bizalmatlanságnak már korábban is voltak bizonyos előjelei. Ilyen volt az elnök pártjának a novemberi elnökválasztásokon elszenvedett veresége, ami azért érdemel említést, mert Reagan példátlan eréllyel és a következő felhívással avatkozott a választási kampányba: „Tegyék lehetővé számomra, hogy több eréllyel valósítsam meg politikámat.” Így aztán a választási eredmény két dolgot is megmutatott. Egyrészt azt, hogy az elnök túlbecsülte befolyását és népszerűségét, közbelépése sem

volt elegendő az eredmény megváltoztatásához, másrészt azt, hogy a Reagan által képviselt „globális” problémáknál az amerikaiak nagyobb fontosságot tulajdonítottak bizonyos helyi problémáknak. Azt a következtetést, hogy „valami van a levegőben” le lehetett vonni abból is, hogy Reagan vezérkarának tagjai egyszerre emlegetni kezdték az emberi jogokat. Reagan ugyanis nemcsak hogy nem sokat törődött az emberi jogokkal, hanem egyenesen Carter szemére vetette, hogy túl komolyan vette az emberi jogokat, és az azok nevében hozott áldozattal veszélybe sodorta az amerikai pozíciókat a világ számos pontján, elsősorban Iránban és Nicaraguában, mert a diktatúra elsőprése csapást mért az amerikai érdekekre. Az emberi jogok újbóli emlegetése ezek után azt jelezte, hogy Reagan táborában ismét hangosabbak lettek azok, akik az amerikai érdekek Reagan által vallott „meztelen” — tehát közvetlen, durva és semmivel sem törődő — képviselője helyett szívesebben vennék, ha az érdekeknek ezt a képviselőjét ismét valamilyen ideológiai köntösbe öltöztetnék, és ezzel egyben ellensúlyoznák a békeharc kérdésében magának jó pontokat szerző szovjet propagandát. Mindezen fölül az Iránnal való alkudozás miatt kirobbanó bizalmi válságnak megvolt a maga közvetlen előjátéka, aminek már el kellett volna gondolkodtatnia a reagan vezérkar tagjait. Gondolunk itt arra, hogy milyen vihar támadt akörül, hogy az amerikai kormány szándékosan és tudatosan félrevezette a közvéleményt, azt a benyomást táplálva, hogy küszöbönáll az új támadás Líbia ellen, mert így akartak nyomást gyakorolni Kadhafira.

Egyszóval érlelődött, hogy a Reagan politikájával szembeni csalódás és rosszallás valamilyen formában kirobban. Az egész Iránnal kapcsolatos affér nyilvánvalóan azért lehetett olyan nagy ügy, mert Reagantól a szavakat, az illúziókat kérik számon, és ebben a konkrét kérdésben elszenvedett csalódásuk hőfokát növeli, hogy megérlelődik a csalódás azokban az elképzelésekben, amelyeket olyan lelkesen fogadtak és az egész világra rákényszerítettek, amelyek az olyannyira a szívükhöz nőtt illúziót fejezték ki.